

Володимир Вікторович ЛАГОДІЄНКО

доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі
Одеська національна академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0001-9768-5488
E-mail: volodymyr@wiktoriya.com

Олександр Михайлович ФЕДОРЧУК

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку та підприємництва
Херсонський державний університет
ORCID ID: 0000-0003-4732-8305

Оксана Іванівна ПРОТОСВІЦЬКА

головний бухгалтер Державного підприємства «Дослідне господарство
«Новокаховське» Інституту рису Національної академії аграрних наук України»

**УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Лагодієнко, В. В. Управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств в умовах сталого розвитку [Текст] / Володимир Вікторович Лагодієнко, Олександр Михайлович Федорчук, Оксана Іванівна Протосвіцька // Український журнал прикладної економіки. – 2020. – Том 5. – № 2. – С. 289–295. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Адаптація аграрного сектора економіки до умов та вимог Європейського Союзу є складним і суперечливим процесом. Внаслідок природних та економічних особливостей галузі сільського господарства, його тривалою внутрішньою і зовнішньою відірваністю від розвинутих європейських країн, розбіжностей у визначенні пріоритетів державної аграрної політики, продовжуються наукові дискусії щодо формування системи управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств при поєднанні економічної, соціальної та екологічної складових сталого розвитку.

Мета. Метою статті є вивчення та оцінка наукових підходів формування системи управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств на засадах сталості.

У процесі дослідження застосовано методи порівняння, аналізу, теоретичного та логічного узагальнення. Методологічною основою став діалектичний метод дослідження.

Результати. У статті вивчено визначення дефініції «конкурентоспроможність аграрних підприємств»; розглянуто вплив особливостей сільського господарства на формування системи управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств.

Запропоновано трактувати управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства як комплекс заходів щодо виробництва та реалізації продукції за ціною не вище і за якістю не гірше, ніж у будь-яких інших контрагентів у своїй ринковій ніші.

Висновки. Сприятливе географічне положення аграрних підприємств є його конкурентною перевагою, що полягає у можливості безпосереднього проведення економічної діяльності. Зниження родючості ґрунтів та зростання ерозійних процесів, скорочення посівних площ, придатних до обробки та високого ступеню залежності від

природно-кліматичних умов є причиною втрати підприємством конкурентних переваг. Аграрні підприємства мають використовувати системне стратегічне управління конкурентоспроможністю, сутність якого полягає у розробці стратегії для досягнення цілей і вирішення завдань щодо підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств з меншим використанням обсягу ресурсів відповідно до умов сталого розвитку.

Ключові слова: конкурентоспроможність, система управління, аграрні підприємства, сталий розвиток, конкурентні переваги.

Volodymyr LAGODIENKO

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Marketing, Entrepreneurship and Trade, Odessa National Academy of Food Technologies

Oleksandr FEDORCHUK

PhD in Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Finance, Accounting and Entrepreneurship Kherson State University

Oksana PROTOSVITSKA

Chief Accountant of the State Enterprise "Experimental Farm 'Novokakhovske' of the Rice Institute, National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine"

COMPETITIVENESS MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract

Introduction. *Adapting the agricultural sector of the economy to the conditions and requirements of the European Union is a complex and controversial process. Due to the natural and economic peculiarities of agriculture, its long-term internal and external isolation from developed European countries, differences in the definition of state agricultural policy priorities, scientific discussions continue on the formation of a system of managing the competitiveness of agricultural enterprises.*

Purpose. *The purpose of the article is to study and evaluate scientific approaches to the formation of a system for managing the competitiveness of agricultural enterprises on the basis of sustainability.*

In the process of research the methods of comparison, analysis, theoretical and logical generalization were used. The dialectical method of research became the methodological basis.

Results. *The definition of the "competitiveness of agricultural enterprises" is studied in the article; the influence of features of agriculture on formation of system of management of competitiveness of the agricultural enterprises is considered. It is proposed to treat the management of the competitiveness of an agricultural enterprise as a set of measures for the production and sale of products at a price not higher and not worse in quality than any other counterparties in its market niche.*

Conclusions. *Favorable geographical position of agricultural enterprises is its competitive advantage, which is the possibility of direct economic activity. Decreased soil fertility and increased erosion processes, reduction of sown areas suitable for cultivation and a high degree of dependence on climatic conditions are the reason for the loss of competitive advantages. Agricultural enterprises should use a systematic strategic management of competitiveness, the essence of which is to develop a strategy to achieve goals and solve problems to increase the competitiveness of agricultural enterprises with less use of resources in accordance with the conditions of sustainable development.*

Keywords: *competitiveness; management system; agricultural enterprises; sustainability; competitive advantages.*

JEL classification: Q15

Вступ

Розвиток інтеграції на європейському рівні є сучасною ознакою прогресивних змін у сільському господарстві. Концепція сталого розвитку за своєю суттю інтерпретується як підхід до розвитку аграрної сфери, яка виступає як соціально-економічна система відносин у сфері виробництва сільськогосподарської продукції, її зберіганні, транспортуванні, реалізації, при цьому всі складові системи розвиваються збалансовано. Аграрне виробництво задовольняє первинні потреби всього населення і забезпечує належний рівень життя зайнятим у цій галузі. Водночас, позитивний розвиток сільського господарства гальмується через низку серйозних проблем, які залишились у спадок від минулого, та тих, що пов'язані з недостатньою послідовністю в здійсненні реформ і певними прорахунками у виборі шляхів, засобів, методів і темпів перетворень. Серед них: деформація цінових пропорцій; нестабільність виробничо-господарських зв'язків; зниження ефективності сільськогосподарського виробництва, слабка фінансова дієздатність значної частки аграрних підприємств; фізичне і моральне старіння основних виробничих засобів; погіршення соціальних умов життя сільського населення; слабка організація праці і дефіцит кваліфікованих кадрів; нераціональне використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення; погіршення родючості ґрунтів та інші [8, с. 59].

Отже, європейські орієнтири надають аграрному сектору відповідний вектор розвитку та відкривають нові можливості для відродження сільського господарства, створюють додаткові порівняльні переваги на ринку в умовах глобалізації економіки. Конкурентоспроможність діяльності аграрних підприємств забезпечується ефективним використанням ресурсного потенціалу регіону. Для підвищення конкурентоспроможності сільське господарство має достатньо передумов: багатий природно-ресурсний та експортний потенціал, вагомий людський капітал, поступово зростаючу інвестиційну привабливість, збережений уклад сільського життя та багатовікові традиції ведення сільського господарства.

Питання теоретичного обґрунтування конкурентоспроможності виробництва продукції широко висвітлені у працях таких вчених, як С. Кваша, Л. Шульга, які визначали основні конкурентні ознаки продукції в сучасних умовах господарювання, враховуючи вплив глобалізаційних процесів. Проблеми формування конкурентних переваг та конкурентоспроможності підприємств проаналізовані у наукових дослідженнях вітчизняних учених: Я. Базилюка, В. Білошапки, Н. Гаращенко, В. Герасимчука, В. Діканя, Ю. Іванова, С. Покропивного, Г. Скударя та ін. Засадам управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств приділяли увагу українські та зарубіжні економісти: М. Малік, Д. Доманчук, П. Саблук, М. Кропивко, В. Лагодієнко, Р. Мудрак, А. Ужва, О. Федорчук, О. Шпичак, Ю. Лузан, О. Школьний та ін. Проведені наукові дослідження стали підґрунтям для здійснення аграрних трансформацій та формування системи сталого розвитку сільського господарства. Незважаючи на широкий спектр досліджень даного спрямування, їх опрацювання виявило певні протиріччя в формуванні системи управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств в умовах сталого розвитку.

Мета та завдання статті

Метою статті є вивчення та оцінка наукових підходів щодо аспектів формування системи управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств в умовах сталого розвитку. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання: вивчити поняття «конкурентоспроможності аграрних підприємств»; розглянути вплив особливостей сільського господарства на формування системи управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств; представити авторський формат

бачення організації системи управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств в умовах сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Модель формування сталого розвитку економіки в цілому забезпечує поліпшення якості життя населення, враховуючи здатність регенерації екосистеми. Сталий розвиток трактується як розвиток суспільства, що створює можливість для досягнення повного добробуту через об'єднання екологічних, економічних і соціальних цілей суспільства, не перевищуючи допустимі межі впливу на довкілля [9, с. 109]. Розвиток сільського господарства ґрунтується на забезпеченні його конкурентоспроможності, головною умовою якої є конкурентоспроможність підприємств. Саме тому побудова механізму створення та підвищення конкурентоспроможності підприємства визначає його функціонування в умовах сталого розвитку національної економіки.

С. Покропивний визначає конкурентоспроможність підприємств як можливість ефективного ведення діяльності та отримання прибутку протягом довгострокового періоду [2, с. 46]. Т.П. Макаровська та Н.М. Бондар, О.В. Митяй і В.В. Лагодієнко стверджують, що конкурентоспроможність підприємства – це його здатність виробляти конкурентоспроможну продукцію за рахунок ефективного використання трудових і фінансових ресурсів [4, 5]. Ми визначаємо, конкурентоспроможність підприємства як здатність виробляти та реалізовувати продукцію за ціною не вище і за якістю не гірше, ніж у будь-яких інших контрагентів у своїй ринковій ніші. Саме конкурентоспроможність визначає місце і роль аграрних підприємств у територіальному поділі країни, а тому стає актуальним питання управління нею. Конкурентоспроможність аграрного підприємства визначається показниками високої виробничої ефективності продукції, яка реалізується завдяки сучасному обладнанню, технологіям, кваліфікованими працівниками та здатністю завоювати й тривалий час утримувати стійкі позиції на ринку, що забезпечується завдяки ефективному використанню принципів маркетингового управління.

Основними умовами забезпечення конкурентоспроможності аграрного підприємства є:

- застосування наукових підходів до стратегічного менеджменту;
- забезпечення єдності розвитку техніки, технології, економіки, управління;
- застосування сучасних методів дослідження й розробок;
- розгляд взаємозв'язків функцій управління будь-яким процесом на всіх стадіях життєвого циклу продукції;
- формування системи заходів із забезпечення конкурентоспроможності різних об'єктів.

Управління конкурентоспроможністю не є еквівалентним усій діяльності підприємства з досягнення кінцевих цілей, а містить лише ті функції і дії, що пов'язані з розробкою та реалізацією стратегії конкуренції, зі спонуканням до здійснення стратегії, з цільовою орієнтацією різних видів діяльності тощо.

Система управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства, базована на виділенні проблемно-орієнтованого контуру управління, має цільовий циклічний характер, дозволяє вчасно враховувати і реагувати на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства, і тим самим забезпечити високий рівень його адаптивності до динамічних умов середовища; систематизувати вхідні і вихідні інформаційні потоки по циклах і контурах управління, оперативно використовувати отриману інформацію в системі управління.

Класично складовими процесу управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства є:

-
- ❖ моніторинг конкурентного середовища та оцінювання конкурентної ситуації в галузі та на ринку;
 - ❖ діагностування конкурентоспроможності підприємства та його основних конкурентів;
 - ❖ вибір стратегічних господарських підрозділів із перевагами в конкурентній боротьбі;
 - ❖ розроблення концепції та стратегії управління конкурентоспроможністю підприємства;
 - ❖ реалізація конкурентної стратегії підприємства.

Горбаль Н., Романишин С. [1] вважають, що управління конкурентоспроможністю підприємства є частковою функцією його загального менеджменту, воно є відкритою системою, що має входи і виходи, складається з керівної та керованої систем, що тісно взаємодіють і є органічно взаємопов'язаними. Вони виділяли такі етапи процесу управління конкурентоспроможністю підприємства:

- ❖ реалізація функцій управління, до яких належать види управлінської діяльності;
- ❖ формування методів менеджменту, тобто способів впливу керівної системи на керовану;
- ❖ формалізація методів менеджменту, що супроводжуються створенням механізмів їх трансформації в накази, розпорядження;
- ❖ забезпечення управлінського впливу на засадах керівництва [1, с. 113].

Система управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства це комплекс заходів щодо виробництва та реалізації продукції за ціною не вище і за якістю не гірше, ніж у будь-яких інших контрагентів у своїй ринковій ніші.

Оцінка конкурентоспроможності підприємства може бути проведена на основі аналізу його конкурентного потенціалу, який розглядають з позиції ресурсів забезпечення конкурентоспроможності. Методично показники оцінки конкурентного потенціалу аграрних підприємств згруповані у відповідності з наступними критеріями:

- ❖ майнового стану підприємства;
- ❖ платоспроможності, фінансової стійкості та ділової активності підприємства;
- ❖ ефективності виробничої діяльності підприємства, організації збуту та просування товару;
- ❖ конкурентоспроможності продукції.

Оцінка конкурентоспроможності, побудована на основі аналізу конкурентного потенціалу підприємства, доповнюється маркетинговими дослідженнями факторів зовнішнього середовища підприємства: організації вхідних матеріальних, фінансових та інформаційних потоків підприємства; факторів, що визначають конкурентний ринок, рівень розвитку конкуренції.

Дослідження показали, що сільське господарство, внаслідок особливостей його становлення і розвитку, володіє рядом особливостей, головними з яких є наступні:

- ❖ поєднання одним підприємством різних видів діяльності, що забезпечує їх гнучкість та можливість швидко переорієнтувати свою діяльність відповідно до вимог ринку, оперативно реагуючи на зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі;
- ❖ в процесі виробництва використовується чотири ресурси – земля, праця, основні засоби та фінансові ресурси;
- ❖ досить великим недоліком є сезонність виробничого процесу через диспропорції робочого періоду та періоду виробництва, яка виявляється в нерівномірному використанні робочої сили та засобів виробництва, в нерівномірному розподілі продукції і доходів протягом року, з чим пов'язані проблеми отримання кредиту у фінансово-кредитних установах та необхідністю створення додаткових страхових резервів насіння, кормів тощо;

❖ на низькому рівні залишається середньомісячна заробітна плата на підприємствах агробізнесу, не дивлячись на те, що вона значно менша за рівень мінімальної заробітної плати, встановленої законодавчо.

❖ підприємства намагаються вирішувати проблему зайнятості населення за рахунок створення нових робочих місць, що особливо необхідно у сільській місцевості;

❖ нерозвиненість обслуговуючої інфраструктури у сільській місцевості, що, з одного боку, ускладнює роботу підприємств агробізнесу, а з іншого – стимулює підприємства кооперуватися з метою виробництва, переробки та транспортування продукції;

❖ низький рівень техніко-технологічної бази, адже майже не відбувається її оновлення, тому більше половини основних засобів зношені, що вимагає підвищення фізичних зусиль працівників підприємств [6, 7, 10].

У процесі дослідження визначено основні проблеми формування конкурентоспроможності аграрних підприємств з точки зору економічної, соціальної та екологічної складових сталого розвитку. Так, до економічних проблем віднесено труднощі в забезпеченні фінансування діяльності та її розширеного відтворення через відсутність власних коштів, проблем з отриманням майна під заставу та вільних обігових коштів. Це пояснюється великими сумами боргів за попередні кредити, сезонністю коливання цін на продукцію та призводить до збитковості більшої частини підприємств. До соціальних проблем слід віднести нерозвиненість інфраструктури та інформаційної системи, необізнаність підприємців з новими підходами до ведення бізнесу, відтік продуктивної робочої сили з села. Екологічні проблеми охоплюють зниження родючості ґрунтів та зростання ерозійних процесів, скорочення посівних площ, придатних до обробки, залежності від природно-кліматичних умов виробництва продукції.

Висновки та перспективи подальших розвідок

В умовах трансформації економіки конкурентоспроможність аграрних підприємств характеризується можливістю та ефективністю його адаптації до умов конкурентного середовища. Нерозвиненість об'єктів інфраструктури у сільській місцевості, необізнаність більшості підприємців з новими підходами до ведення бізнесу та відтік продуктивної робочої сили з села впливають на рівень виробництва, спеціалізацію та концентрацію підприємств. Сприятливе географічне положення аграрних підприємств є його конкурентною перевагою, що полягає у можливості безпосереднього проведення економічної діяльності. Зниження родючості ґрунтів та зростання ерозійних процесів, скорочення посівних площ, придатних до обробки та високого ступеню залежності від природно-кліматичних умов є причиною втрати підприємством конкурентних переваг. В сучасних умовах аграрні підприємства мають використовувати системне стратегічне управління конкурентоспроможністю, сутність якого полягає у розробці стратегії для досягнення цілей і вирішення завдань щодо підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств з меншим використанням обсягу ресурсів відповідно до умов сталого розвитку.

Список літератури

1. Горбаль Н., Романишин С. Система управління конкурентоспроможністю підприємства. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету: Економіка, планування і управління галузі*. 2010, Вип. 20.12. С. 112-117.
2. Економіка підприємства: підруч.; за заг. ред. С. Ф. Покропивного. К.: КНЕУ, 2004. 528 с.
3. Літвінова Ю.О. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах. *Управління розвитком*. 2012. № 9. С. 35-37.

-
4. Макаровська Т. П., Бондар Н. М. Економіка підприємства: навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 304 с.
 5. Митяй О.В., Лагодієнко В.В., Сафонов В.В. Конкуренентоспроможність сільськогосподарських підприємств як основний важіль сталого розвитку аграрної сфери. *Економічний часопис – XXI*. 2015. №155(11-12). С. 59-62.
 6. Ткачук Г.Ю. Формування конкурентоспроможності малих підприємств агробізнесу: монографія. Житомир : ЖДТУ, 2012. 200 с.
 7. Uzhva A. Competitiveness of Enterprises in a Sustainable Agribusiness Development. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2016. Vol. IV (17), Issue 108. P. 7-11.
 8. Ужва А. М. Конкуренентоспроможність агропромислового комплексу в контексті євроінтеграційних процесів України. *Економічний дискурс: Міжнародний збірник наукових праць*. 2014. Випуск 3. С. 58-61.
 9. Чайківський І. А. Механізми забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. *Інноваційна економіка*. 2014. № 6. С. 108-114.
 10. Mudrak R., Nyzhnyk I., Lagodiienko V., Lagodiienko N. Impact of Seasonal Production on the Dynamics of Prices for Meat and Dairy Products in Ukraine. *TEM Journal*. Volume 8. Issue 4. pp. 1159-1168.

References

1. Horbal', N., Romanyshyn, S. (2010). «Management system of enterprise competitiveness». *Naukovyj visnyk Natsional'noho lisotekhnichnoho universytetu: Ekonomika, planuvannia i upravlinnia haluzi*. Issue 20.12, pp. 112-117.
2. *Ekonomika pidpriemstva*. [Economics of the enterprise]. (2004). In Pokropyvnoho, S. F. (ed.). KNEU. Kyiv. Ukraine.
3. Litvinova, Yu. O. (2012). «Problems of ensuring the competitiveness of the enterprise in modern conditions». *Upravlinnia rozvytkom*. № 9, pp. 35-37.
4. Makarova's'ka, T. P., Bondar, N. M. (2003). *Ekonomika pidpriemstva*. [Economics of the enterprise]. MAUP. Kyiv. Ukraine.
5. Myt'iaj, O. V., Lahodiienko, V. V., Safonov, V. V. (2015). «Competitiveness of agricultural enterprises as the main lever of sustainable development of the agricultural sector». *Ekonomichnyj chasopys – XXI*. №155(11-12), pp. 59-62.
6. Tkachuk, H. Yu. (2012). *Formuvannia konkurentospromozhnosti malykh pidpriemstv ahrobiznesu*. [Formation of competitiveness of small agribusiness enterprises]. ZhDTU. Zhytomyr. Ukraine.
7. Uzhva, A. (2016). Competitiveness of Enterprises in a Sustainable Agribusiness Development. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. Vol. IV (17), Issue 108, pp. 7-11.
8. Uzhva, A. M. (2014). «Competitiveness of agro-industrial complex in the context of European integration processes of Ukraine». *Ekonomichnyj dyskurs: Mizhnarodnyj zbirnyk naukovykh prats'*. Issue 3, pp. 58-61.
9. Chajkivs'kyj, I. A. (2014). «Mechanisms for sustainable development of agricultural enterprises». *Innovatsijna ekonomika*. № 6, pp. 108-114.
10. Mudrak, R., Nyzhnyk, I., Lagodiienko, V., Lagodiienko, N. (2019) Impact of Seasonal Production on the Dynamics of Prices for Meat and Dairy Products in Ukraine. *TEM Journal*. Volume 8, Issue 4, Pages 1159-1168. DOI: 10.18421/TEM84-08.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2020 р.